

*Quaderns de
la Selva, 6
1993*

CENTRE D'ESTUDIS
SELVATANS

*L'hàbitat del segle II a.C. i les torres de Puig Ardina (Riudarenes) **

JOAN LLINÀS POL

El present treball vol donar a conèixer els vestigis històrics, fins ara pràcticament inèdits, que hi ha al cim del turó de Puig Ardina, en el terme municipal de Riudarenes. Aquestes restes consisteixen en indicis de poblament situables al segle II a.C. i en dues torres de telegrafia òptica de mitjan segle XIX.

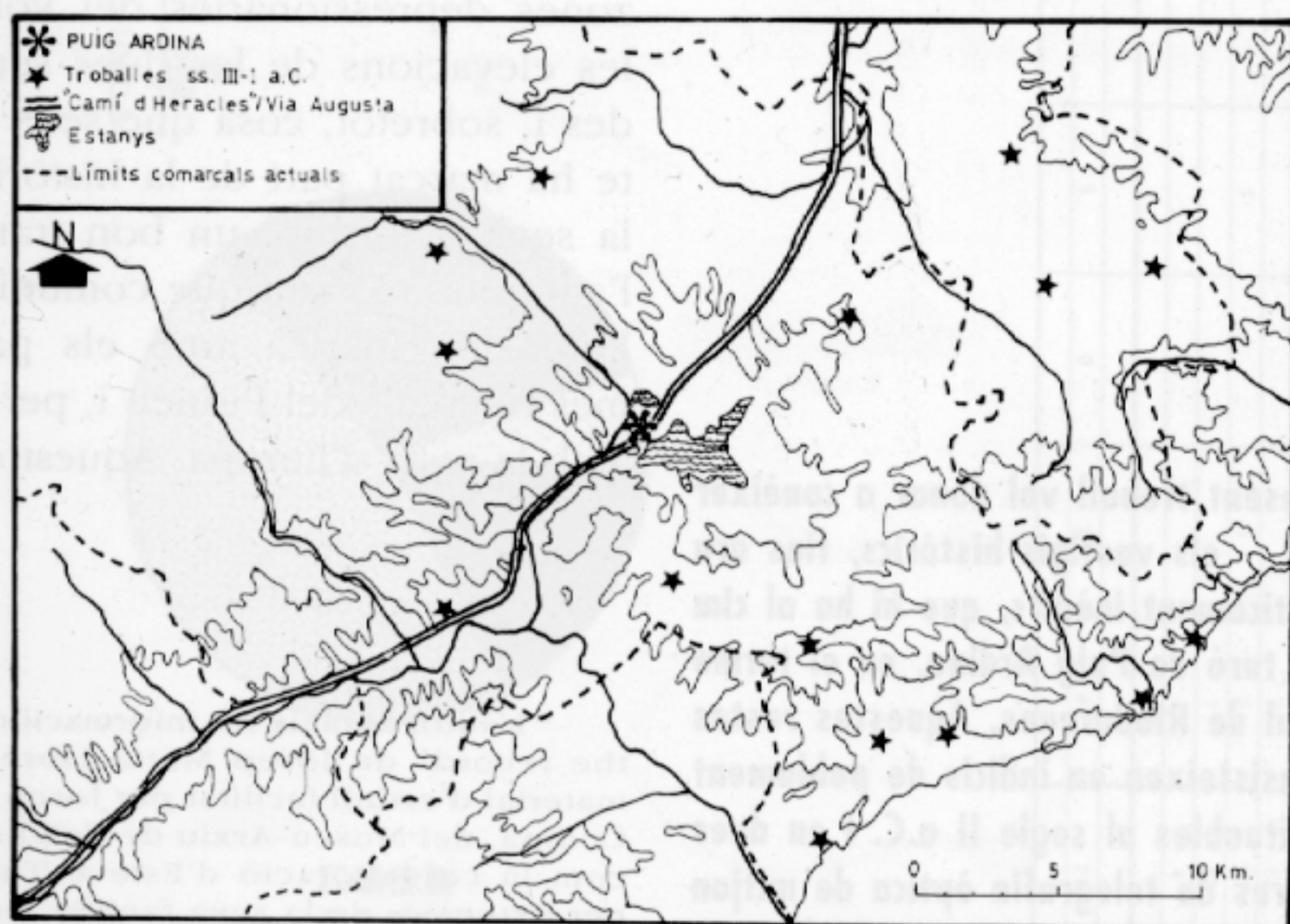
El turó de Puig Ardina és una elevació de roca granítica situada prop del marge esquerre de la riera de Santa Coloma, al sud-est del terme municipal de Riudarenes. Les coordenades del seu cim són: 41° 48' 37" de latitud nord i 2° 42' 58" de longitud est. Constitueix, de fet, un dels primers afloraments de la Serralada pre-litoral i els seus 135 metres d'alçada destaquen enfront de la plana que caracteritza la part central de la depressió selvatana, i tanquen el coll d'ampolla que esdevé aquesta plana allà on les muntanyes del pre-litoral i del litoral, convertides en turons, s'apropen més. Aquest fet li atorga unes condicions privilegiades de talaia, ja que des del seu cim es poden albirar les properes zones depressionàries del voltant, les elevacions de les dues serralades i, sobretot, cosa que sens dubte ha marcat part de la història de la seva ocupació, un bon tram de l'antiquíssim camí que comunica la Península ibèrica amb els passos més orientals del Pirineu i, per tant, amb la resta d'Europa. Aquest camí,

* L'autor agraeix les informacions "off the record" de Josep Maria Llorens, el material d'estudi facilitat per Josep Maria Codina, del Museu-Arxiu de Calella, així com la col·laboració d'Esteve Turon i, per extensió, de la seva família, en part originària de Can Puig Ardina.

que ha estat anomenat successivament Camí d'Hèracles, Via Augusta, *Strata Francisca*, Camí Ral i, actualment, carretera GI-555, passa fregant els peus del vessant sud del turó i, tot seguit, s'endinsa al coll d'ampolla per on transcorre la riera de Santa Coloma (figs. 1 i 2).

El tret més característic de Puig Ardina són les dues torres que es dreuen al seu cim, ben visibles des de molts punts dels voltants, i que un primer cop d'ull ja ens avisa amb claretat que són dues construccions modernes. Tanmateix, molt més desapercebuts, es detecten a tot el vessant vestigis de poblament antic, coneguts des de fa més de quaranta anys, però que fins ara no han estat objecte d'un estudi detallat. En aquest sentit, és significatiu que el topònim del turó provingui, molt probablement, de *Puig Pardina*, donat que el mot "pardina" fa referència generalment a una construcció arruïnada o enderrocada.

La intenció d'aquest treball és presentar un estat de la qüestió respecte a la situació actual del jaciment, dissortadament molt descurat i amb un gran risc de deteriorament de les seves estructures visibles. S'aplegaran les poques dades disperses que existeixen publicades fins al moment, afegint-hi unes novetats sorgides de diverses visites ocasionals al jaciment i d'un petit lot inèdit de material ceràmic. Així mateix, es farà una aproximació a les torres modernes, també fins avui inèdites, que voldria ser el prefaci d'uns desitjables treballs de neteja i documentació rigorosa d'aquestes.

Ubicació de Puig Ardina en el traçat probable del Camí d'Hèracles i respecte als jaciments contemporanis (segles III-I a.C.).

L'hàbitat del segle II a.C.

L'existència de restes d'època ibèrica fou assenyalada per primer cop arran de la recollida d'alguns fragments de ceràmica durant una petita prospecció efectuada l'any 1951 per Francesc Riuró (Pericot i Oliva 1952, p. 361). Posteriors i molt esporàdiques visites al lloc aportaren informacions noves, com l'existència de sitges (Balil, Oliva i Ripoll 1955, p. 172) i d'un recinte emmurallat (Vilà 1982, p. 234), que revelaven que en el lloc hi havia hagut un hàbitat de certa importància, almenys durant el segle II a.C. (Nolla i Casas 1984, p. 208). La breu informació disponible es complementà més endavant amb un estudi detallat dels escassos materials recuperats en aquelles primeres prospeccions, que corroboraven el poblament de l'indret durant els darrers temps ibèrics i els inicis de la romanització (Llinàs i Merino 1991, p. 23 i p. 32).

El recinte emmurallat

La presència d'una muralla és un indicatiu incontestable que el cim del turó de Puig Ardina fou habitat durant l'època ibèrica. Vilà ja en destacà la seva importància, fent-ne una descripció succinta (Vilà 1982, p. 234 i p. 236). Per bé que prou identificables, els trams actualment visibles de la muralla són molt escassos, en bona part a causa de l'embardissament i de l'espessa vegetació que cobreix el puig, i es concentren aproximadament a mitja alçada del vessant sud-est, en una zona desbrossada (fig. 2). Es tracta d'una estructura caracteritzada per una doble paret de pedres de mida mitjana amb un farciment intern de pedruscall més petit, tècnica poliorcètica freqüent a les nostres contrades fins ben entrat el segle II a.C, de la qual tenim, entre d'altres, un paral·lel destacable al poblat de Planells, a Sant Mori (Nolla i Casas 1984, p. 94; Casas, Merino i Soler 1991, p. 133), de cronologia molt semblant. El gruix de la muralla volta els 120-130 cms, i l'únic material utilitzat és la pedra granítica de color gris fosc que conforma el subsòl del mateix turó. L'estat de conservació d'aquesta estructura és molt deficient, almenys en els aproximadament 30 metres que constitueixen el seu tram visible, i s'hi poden detectar petits esllavissaments i enderrocs.

Vilà afirma que el recinte rodejava totalment el poblat (Vilà 1982, p. 234), fet que no hem pogut comprovar a causa dels impediments que comporta la gran densitat de la vegetació. La morfologia del puig, de vessants inclinats, però sense penya-segats ni desnivells bruscos, porta a

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■

pensar que, efectivament, aquest és el tipus de fortificació que s'hi avé més.

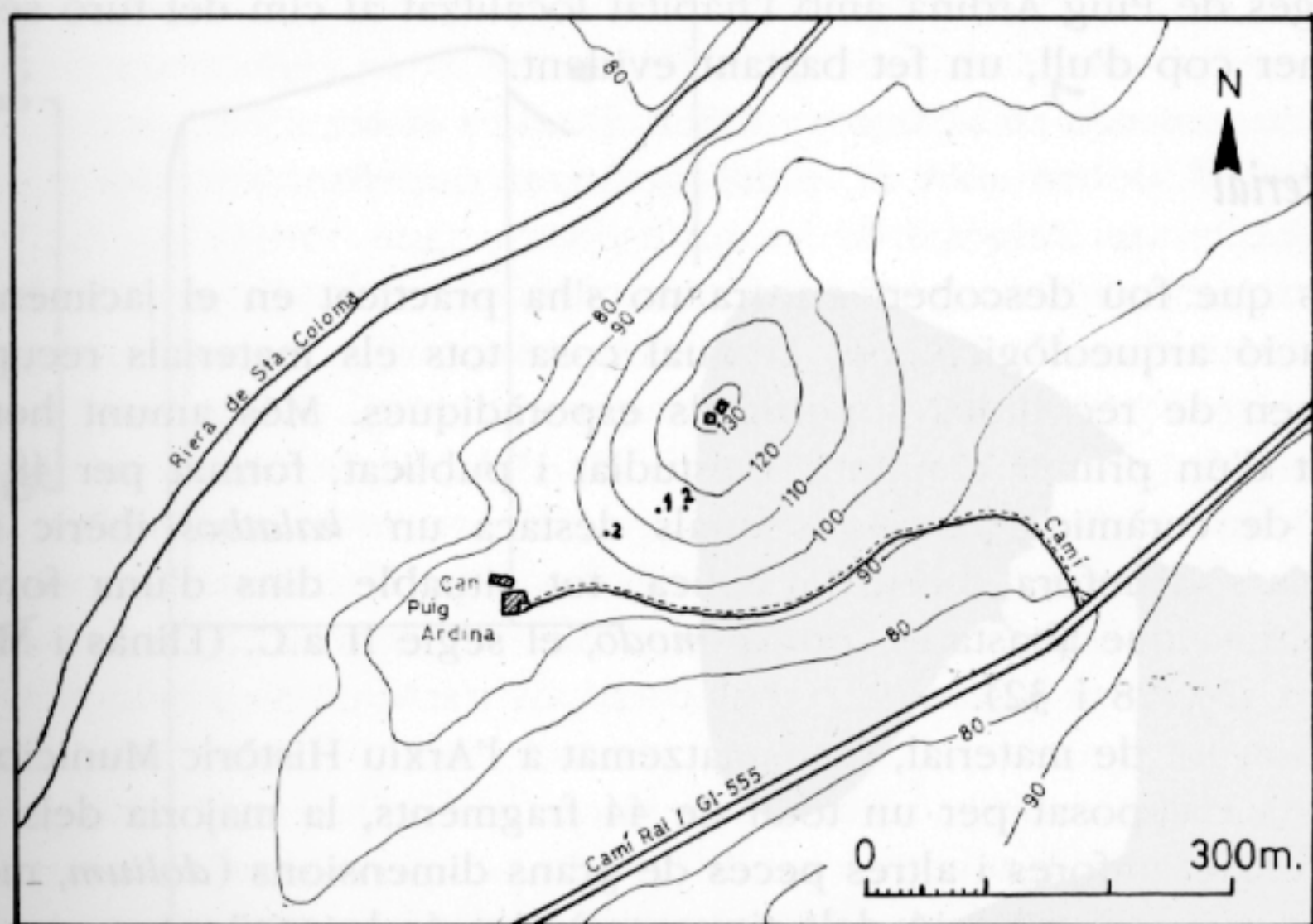
No hi ha evidència visible de cap altra construcció. Malgrat que l'espès mantell vegetal cobreix la pràctica totalitat del turó, es pot aventurar una conservació desigual de les restes que pugui contenir el seu subsòl. Per una banda, hi ha zones que semblen haver quedat més protegides de les activitats antròpiques i erosives posteriors, i podrien conservar restes antigues de notable entitat. Altrament, la construcció de les dues torres modernes i del fossat que les rodeja degué afectar seriosament els vestigis antics de la part més elevada del turó. A això hi podem afegir, també, els afloraments ocasionals de la roca mare en diversos punts dels vessants, i uns vestigis de feixes de conreu a les zones més baixes, que podrien haver afectat el jaciment d'una manera ara per ara impossible d'avaluar.

És agosarat, doncs, afirmar res mentre no es duguin a terme treballs arqueològics en el lloc. Ja s'ha dit que la situació elevada respecte a la propera plana fèrtil i humida que l'envolta i al costat del *Camí d'Hèracles* en fan un indret idoni per a un establiment indígena. És destacable el seu contacte visual amb altres llocs que també presenten vestigis d'aquesta època, com Montbarbat, Puig Marí o Argimon. Així mateix, cal no oblidar la seva facilitat de comunicació amb centres propers de poblament prou importants com el Castell d'Hostalric, estratègicament situat, o Caldes de Malavella, amb els seus brolladors d'aigües termals ja freqüentats en aquests primers temps de la romanització (Merino, Nolla i Santos 1992, p. 84 i p. 87), que havien de donar una gran importància al lloc en els segles immediatament posteriors.

Les sitges

A la part sud-oest del vessant del turó hem pogut localitzar un total de quatre sitges, presumiblement les mateixes que foren descobertes ara fa quaranta anys (Balil, Oliva i Ripoll 1955, p. 172). La identificació ha estat molt senzilla, atès que no es trobaven farcides del tot i els forats eren clarament visibles un cop apartada la vegetació.

De totes quatre, tres es troben molt juntes, agrupades en un mateix punt situat pocs metres al nord-est de la part identificada de muralla, en una cota lleugerament més alta. Totes tres es troben amortitzades només parcialment, fins a prop d'un metre d'alçada respecte a la boca. Això permet apreciar molt bé la corbatura i el recobriment d'argila de les parets i, com que es veu clarament com aquestes es tanquen, se'n fa

Topografia del turó de Puig Ardina, amb la situació aproximada de les troballes d'època antiga (1-Muralla; 2-Sitges).

evident el bon estat de conservació. Tanmateix, cal esmentar que aquesta manca parcial de farciment ha provocat esllavissades d'aparença recent, especialment notables entre dues de les sitges, les boques de les quals han quedat força malmeses.

La quarta sitja, més allunyada, es troba al vessant sud-oest del turó, fora muralles i en una cota força baixa, no gaire lluny de l'actual mas de Puig Ardina. També es troba amortitzada només d'una forma parcial, i informacions orals asseguruen que fou semi-omplerta de pedres arran del perill que suposava per al bestiar que fa unes dècades pasturava en aquella zona. Com en les altres tres, es pot apreciar perfectament el tancament de les parets corbades i el recobriment d'argila d'aquestes.

L'emmagatzematge de la collita en sitges excavades en el subsòl és un fenomen a bastament conegut en el món ibèric, i n'hi ha nombrosíssims exemples repartits per tota la geografia de les nostres contrades. Aquestes estructures constitueixen el reflex més evident de la principal activitat laboral i econòmica de la societat ibèrica, l'agricultura; la seva presència és, doncs, un fet ben lògic en una zona propera a un poblat o hàbitat de qualsevol tipus. Conseqüentment, malgrat que la manca de dades més certes pugui restar seguretat a llur adscripció cronològica, la relació de

les sitges de Puig Ardina amb l'hàbitat localitzat al cim del turó sembla, a primer cop d'ull, un fet bastant evident.

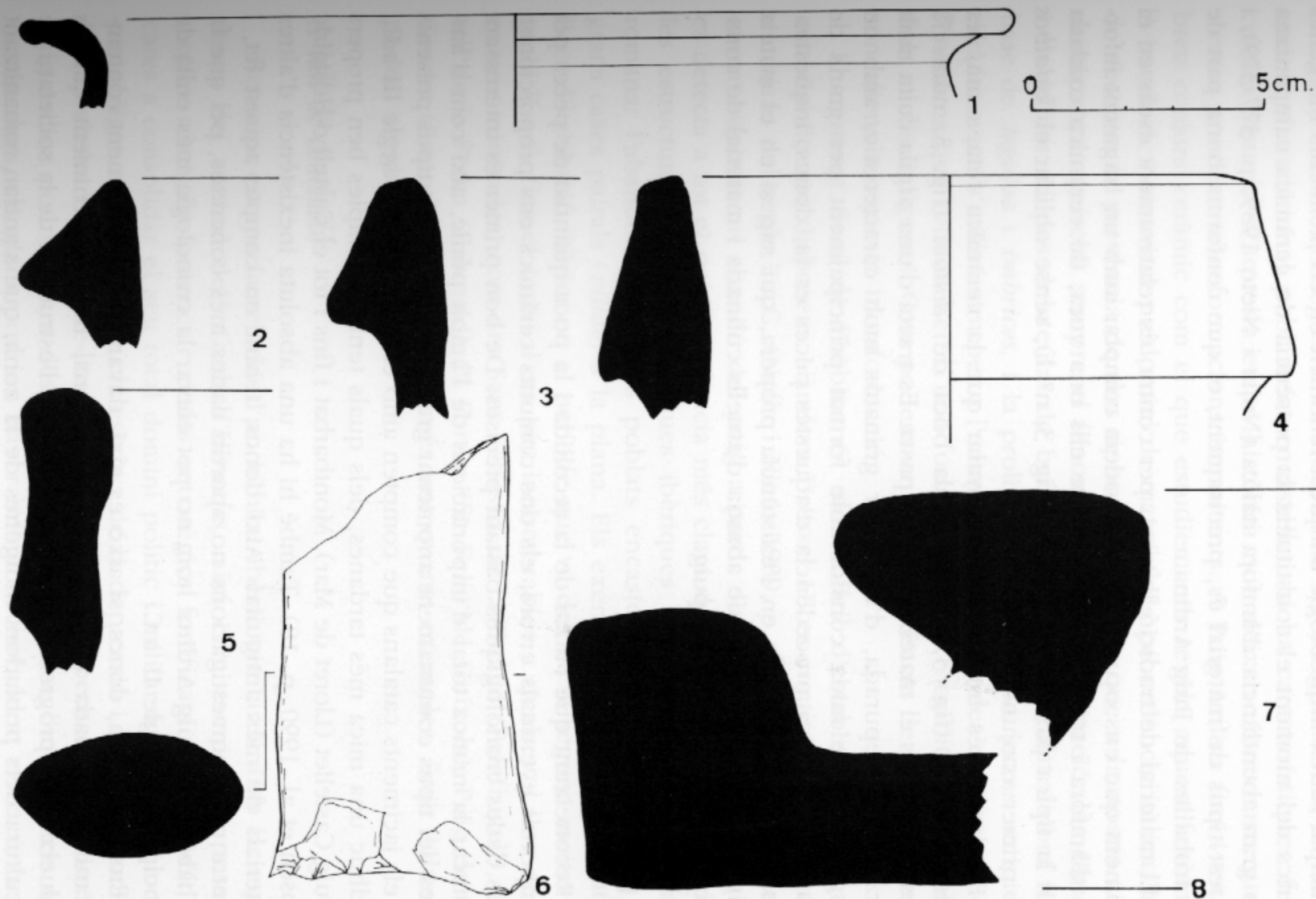
El material

Des que fou descobert encara no s'ha practicat en el jaciment cap excavació arqueològica, per la qual cosa tots els materials recuperats provenen de recollides superficials esporàdiques. Més amunt hem fet esment d'un primer conjunt, ja estudiat i publicat, format per 48 fragments de ceràmica, entre els quals destaca un *kalathos* ibèric i uns exemplars d'àmfora ibèrica i itàlica, tot situable dins d'una forquilla cronològica que abastaria, *grosso modo*, el segle II a.C. (Llinàs i Merino 1991, p. 23, 28 i 32).

El nou lot de material, emmagatzemat a l'Arxiu Històric Municipal de Sils, està compostat per un total de 44 fragments, la majoria dels quals pertanyen a àmfores i altres peces de grans dimensions (*dolium*, morter, *tegulae*...). La distribució dels tipus ceràmics és la següent:

- Campaniana indeterminada: 2 sense forma.
- Ceràmica oxidada a torn: 4 vores, 2 nanses i 5 s.f.
- Ceràmica oxidada ibèrica (pasta de *sandwich*): 1 v. i 2 s.f.
- Ceràmica oxidada a mà (grollera): 1 v., 2 n. i 1 s.f.
- Morter: 1 v.
- Àmfora ibèrica: 1 s.f.
- Àmfora itàlica: 4 v., 3 n. i 11 s.f.
- Dolium*: 1 v.
- Tegula*: 2 frags.
- Ceràmica vidrada moderna: 1 v.

Hi destaca la gran quantitat de fragments (18) d'àmfora itàlica, gairebé tots amb el desgreixant típic d'origen volcànic, amb una vora de la forma Dressel 1A i tres de la Dressel 1B (fig. 3, núms. 2 a 5). El conjunt d'importacions es completa amb dos fragments sense forma de ceràmica campaniana, també d'origen itàlic i de cronologia afí a les àmfores esmentades. Aquests materials acompanyen l'expansió i la primera fase de la consolidació del domini romà en el nostre país. Per bé que ja present en èpoques anteriors, l'arribada d'importacions de la Península italiana es generalitza a partir de les conseqüències de la derrota cartaginesa a la Segona Guerra púnica (202 a.C.). A partir d'aquí, Roma assoleix el control de la Mediterrània occidental i de tots els seus circuits comercials, amb la qual cosa els productes itàlics coneixen una gran expansió. El

Material arqueològic: 1-Ceràmica comuna ibèrica. 2 a 6-Àmfora Itàlica. 7-Dolium. 8-Tegula.

principal reflex arqueològic d'aquest fenomen en els jaciments indígenes ibèrics del moment el constitueix la presència de ceràmica campaniana i la gran abundància d'àmfora itàlica (Nolla i Nieto 1989, p. 377-379), i aquest tipus de material és, precisament, el que conforma bona part de les troballes de Puig Ardina.

El material de tradició ibèrica, per contra, és relativament escàs en el jaciment que ens ocupa. Només podem comptar amb un fragment informe d'àmfora i tres fragments, entre ells una vora, de ceràmica oxidada amb la típica pasta de *sandwich* (fig. 3, nº 1), sense oblidar el *kalathos* del primer conjunt de materials.

Finalment, és interessant assenyalar que la ceràmica feta a mà, les dues *tegulae* (fig. 3, núm. 8) i la boca de *dolium* (fig. 3, núm. 7) presenten totes el mateix tipus de pasta. Es tracta d'una argila cuita molt dura i poc depurada, d'un color granatós molt característic, amb un desgreixant de mida considerable format principalment per grans de quars. La idèntica procedència d'aquestes peces es fa, doncs, inqüestionable i porta a pensar en l'existència propera, qui sap si en el mateix jaciment, d'un terrisser que abastia d'atuellis culinàris i material de construcció els habitants del puig.

La cronologia

Reconeixent que l'atzar de la recollida i la poca quantitat de peces pot comportar eventuals errors, els dos conjunts ceràmics ens proporcionen unes dades cronològiques bastant precises. De bon primer és interessant destacar la manca total d'importacions de l'àmbit púnic, així com d'àmfores del tipus comunament anomenat greco-itàlic, ambdós tipus presents en els jaciments catalans que compten amb cronologies del segle III a.C., i àdhuc una mica més tardanes, dels quals tenim exemples ben propers a Puig Castellet (Lloret de Mar), Montbarbat i fins i tot el Castell d'Hostalric (Bosch et al. 1990, p. 18). També hi ha una absoluta inexistència d'altres materials de més antiguitat. Així doncs, tenint en compte aquest fet, i mentre noves investigacions no aportin dades més concretes, pel que fa a l'hàbitat de Puig Ardina hom no pot elevar la cronologia més enllà de principis del segle II a.C.

Ens trobaríem, doncs, si això és així, davant d'un poblament contemporani a l'arribada i expansió dels romans, un esdeveniment que es tradueix en la progressiva transformació de l'estructura de la societat i de la cultura dels pobladors indígenes de la zona, que s'aniran romanitzant

lentament durant els segles II i I a.C. Per bé que, a grans trets, es manté encara el tradicional poblament encastellat, hi ha característiques de la cultura material d'aquesta etapa històrica que deixen entreveure que ja s'estan produint transformacions importants. A Puig Ardina fins i tot un breu conjunt ceràmic com el que estudiem ens revela aquest fenomen. A banda de l'esmentat predomini de material de procedència itàlica, hem de destacar la presència de dos tipus de materials que a la nostra zona acompanyen gairebé sempre el fenomen de la romanització: les *tegulae* i el *dolium*. El pas del teulat de branques i fang al teulat d'obra fet a base de *tegulae* i *imbrices*, i la proliferació dels *dolia*, grans recipients ceràmics que s'utilitzaven per a l'emmagatzematge de les collites són dos fenòmens que reflecteixen d'una forma clara una romanització incipient dels nuclis indígenes. Com podem veure, els habitants de Puig Ardina no són aliens a aquesta transformació.

El moment final de l'hàbitat és molt difícil d'establir a partir del material de què disposem. L'àmfora Dressel 1B es continua utilitzant fins a mitjans del segle I a.C. (Nolla i Nieto 1989, p. 382), i no seria desenaonat suposar un abandó del puig a partir d'aquesta data. És ara quan es detecta a tot el país l'evidència més clara de la transformació total de les estructures sòcio-econòmiques ibèriques a causa de la dominació romana: l'abandonament dels poblats encastellats i la proliferació de grans cases pairals (*villae*) a la plana. Els exemples d'abandonament de llocs d'habitació ibèrics en el període que va des de la segona meitat del segle II a.C. fins el canvi d'era són innumbrables a qualsevol lloc de les nostres contrades, com ara Sant Sebastià de la Guaita (Palafrugell), Castell de la Fosca (Palamós), El Fortim (St. Feliu de Guíxols), Puig de Can Cendra (Estanyol), per citar només uns quants exemples. Sens dubte, hi podem afegir Puig Ardina.

A tall de conclusió

No se'ns escapa la relació d'un hàbitat ibèric tan tardà amb la importància del control del *Camí d'Hèracles*, així com tampoc el possible interès romà de potenciar punts estratègics fortificats com aquest, de cares a consolidar el seu total domini polític i militar a la zona. Lloc de pas obligat, escanyat entre els estanys de la depressió i les elevacions de les serralades litoral i pre-litoral, no es fa estrany pensar que el turó de Puig Ardina podria haver despertat, d'alguna manera, l'interès dels nous dominadors, els quals podrien haver influït decisivament en la seva his-

■ ■ ■ ■ ■ ■

tòria. A partir d'aquí es poden elaborar teories indubtablement suggeridores, però que toparan sempre amb l'obstacle de la manca total d'investigacions arqueològiques en el lloc, que impedeix confirmar o rebatre aquestes suposicions i que ajuda a mantenir un altre dels grans interrogants que enfosqueixen tant el coneixement dels temps antics a la comarca de la Selva.

Les torres

A la part més elevada del turó es drecen dues torres de planta rectangular envoltades per un fossat (fig. 4). La funció primordial d'aquestes construccions estigué relacionada amb el sistema de comunicació de telegrafia òptica, bé que no hem de descartar una funcionalitat complementària de vigilància del Camí Reial, del qual es domina un bon tram des del cim del turó. Encara que són molt semblants, cadascuna d'aquestes torres té una sèrie de trets propis característics que n'aconsellen un estudi per separat.

La torre de ponent

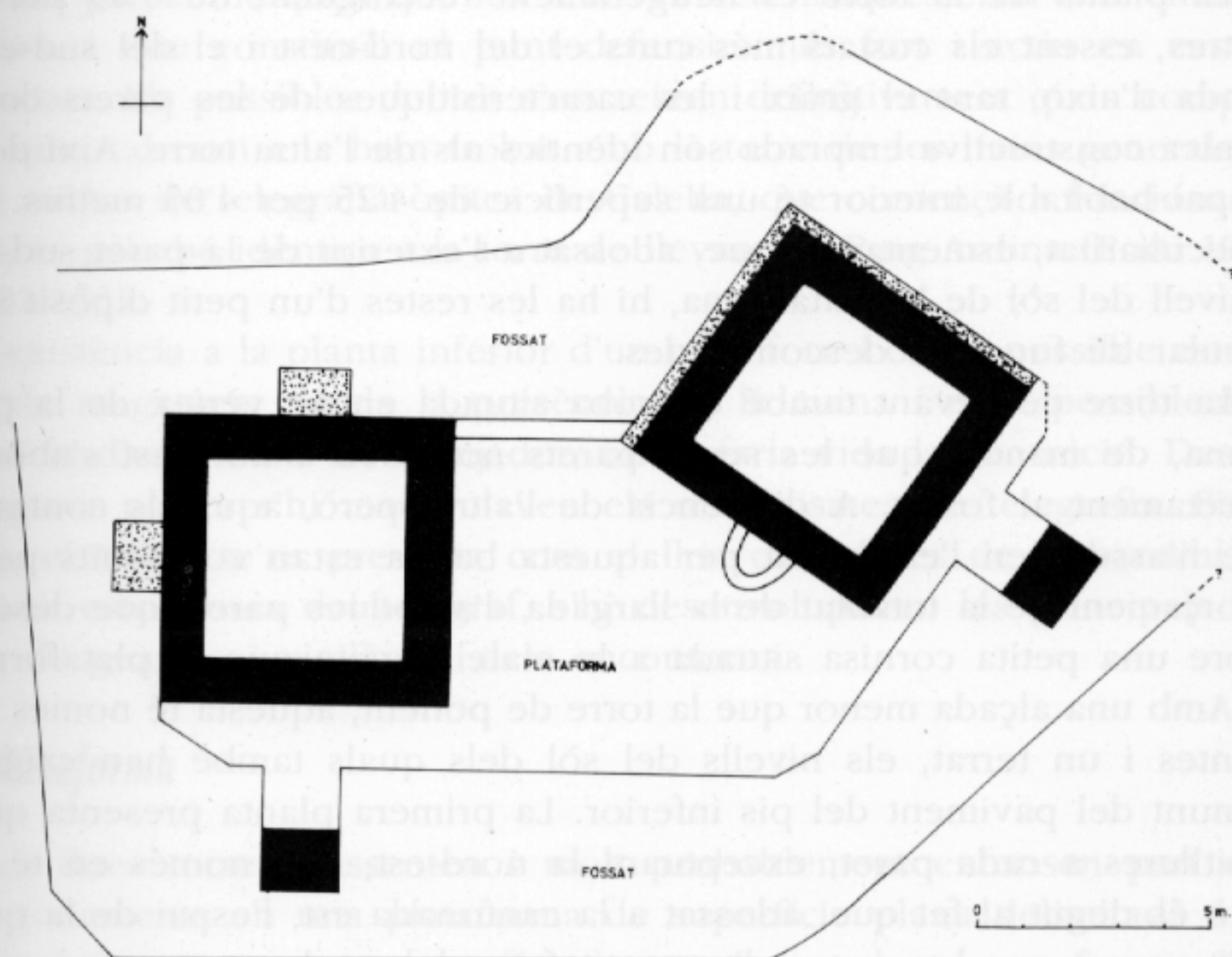
La torre situada més a ponent (fig. 4 i 5) té totes quatre parets orientades seguint els punts cardinals. La seva planta és quadrada i els seus quatre costats tenen, a l'exterior i a nivell de la plataforma, 6'05 metres cadascun. En aquest nivell és on les parets tenen un major gruix, que arriba als 90 cms, de manera que l'interior de la torre té una superfície quadrada de 4'25 metres de costat. El gruix de les parets, però, minva fins arribar als 55 cms. a l'alçada del sòl de la segona planta, gruix que ja mantindrà fins a la teulada. Així, i sense que això afecti l'espai habitable interior, les parets de la primera planta de la torre realitzen, també, una funció de contrafort.

La torre es troba situada en un dels vèrtexs de la plataforma, per la qual cosa les seves parets nord i oest s'aboquen directament al fossat. En aquestes dues parets s'hagué de reforçar externament la construcció amb sengles contraforts de 1'50 metres de gruix, d'una amplada creixent a partir del nivell de sostre de la planta inferior, i que es troben assentats directament sobre el nivell del sòl del fossat.

Bàsicament, el material emprat per a la construcció de la torre és la pedra granítica grisa local, de duresa i consistència notables. Hom pot pensar en un reaprofitament de les estructures de l'hàbitat antic, extrem

que, ara com ara, no es pot confirmar, i més si tenim en compte l'existència d'una petita pedrera en una cota baixa del vessant oest del turó, que també sembla haver fornit de pedra les cases de pagès del voltant. Els blocs de pedra, amb prou feines treballats i de dimensions petites i mitjanes, es troben disposats de manera irregular i molt sovint intercalats amb rajols, i lligats amb una argamassa sorrenca i tova de poca qualitat. Les parets externes es troben cobertes per una capa gruixuda d'un arrebossat similar a l'argamassa tant en composició com en qualitat.

La torre presenta tres plantes d'una alçada aproximada de 3 metres cadascuna. Tant la teulada de la torre com els sòls de la segona i la tercera plantes s'han enrunat i les seves restes cobreixen totalment el paviment de la planta baixa, per bé que les empremtes deixades per aquests sòls a les parets són encara ben visibles. La primera planta, a nivell de la plataforma, presenta, com a tota obertura, tres espitlleres a cada paret. A la segona planta hi trobem la porta d'entrada a la torre, situada a la paret sud i a la qual s'hi accedia des de fora mitjançant un pas elevat que, sostingut sobre una robusta pilastra, salvava el fossat. A la paret oposada s'hi obre una finestra rectangular força gran. La tercera planta només presenta sengles petites finestres a les parets nord i sud. El teulat estava constituït molt probablement per un doble vessant de

Planta del conjunt militar d'època moderna.

secció suaument corbada vers els costats est i oest, amb les obertures necessàries per al mancig i el bon funcionament de les estructures del telègraf.

Cal fer notar que l'empremta dels sòls de les plantes presenta una interrupció a la paret de llevant. Aquest fet delata l'existència d'uns forats que, mitjançant una escala, possiblement de fusta, permetien l'accés als diversos nivells de l'edificació.

L'estructura i fesomia de la torre és pràcticament idèntica a la de la torre de les línies generals de telegrafia òptica construïda vers el 1850 a Calella (Porti 1984, p. 33-35 i 59-71). Per tant, el seu ús degué ser eminentment de caràcter civil.

La torre de llevant

A diferència de la seva companya de ponent, aquesta té les parets orientades en diagonal respecte als punts cardinals (figs. 4 i 6). Aquesta orientació diferent de les torres podria respondre al fet que permetia un major control sobre el vessant més accessible del turó, que és, precisament, el que afronta amb el Camí Ral i qui sap si podria estar relacionada, com veurem més endavant, amb una possible fortificació anterior.

La planta de la torre és lleugerament rectangular, de 6'05 per 5'85 metres, essent els costats més curts el del nord-oest i el del sud-est. A banda d'això, tant el gruix i les característiques de les parets com la tècnica constructiva emprada són idèntics als de l'altra torre. Així doncs, l'espai habitable interior té una superfície de 4'25 per 4'05 metres. Com a peculiaritat, esmentarem que, adossat a l'exterior de la paret sud-oest, a nivell del sòl de la plataforma, hi ha les restes d'un petit dipòsit semi-circular de funcions desconegudes.

La torre de llevant també es troba situada en un vèrtex de la plataforma, de manera que les seves parets nord-oest i nord-est s'aboquen directament al fossat. A diferència de l'altra, però, aquí els contraforts que n'asseguren l'estabilitat per aquesta banda estan constituïts per un reforçament de la totalitat de la llargada d'ambdues parets que descansa sobre una petita cornisa situada a la mateixa cota que la plataforma.

Amb una alçada menor que la torre de ponent, aquesta té només dues plantes i un terrat, els nivells del sòl dels quals també han caigut al damunt del paviment del pis inferior. La primera planta presenta quatre espitlleres a cada paret, exceptuant la nord-est, que només en té tres. Això és degut al fet que, adossat a la cantonada est, l'espai de la quarta està ocupat per les restes d'un petit forn del qual arrenca una estreta

xemeneia que, solcant la paret, desemboca al terrat. L'alçada d'aquesta primera planta deu voltar els 3'20-3'30 metres, i presenta els vestigis d'una gran lleixa de fusta que ocupava les parets sud-est i sud-oest a l'espai que quedava entre el sostre i les espitlleres, sostinguda per una mena d'envigat prim del qual encara en perviu alguna petita resta molt malmesa.

La segona planta té unes característiques semblants a la seva equivalent de l'altra torre. S'obre una porta a la paret sud-est, també accessible a través d'un pas elevat que salva el fossat mitjançant una sòlida pilastra quadrangular. Hi ha dues finestres, una a la paret sud-oest i l'altra a la nord-oest. A diferència del que passa a la torre de ponent, però, els espais lliures dels quatre murs d'aquesta segona planta estan solcats per una nova línia d'espitlleres.

Finalment, el terrat ocupa el que en l'altra torre correspondria a la tercera planta. Presenta a tot volt una alta barana, força malmesa i en part enderrocada, construïda amb obra de rajol i foradada per diverses espitlleres. A la cantonada oest del terrat s'hi dreça una garita, també tota de rajol, amb dues espitlleres i coronada per una petita cúpula.

Les diferències amb l'altra torre atorguen a la de llevant unes funcionalitats sensiblement diferents. L'abundant presència d'espitlleres per totes les parets indiquen que les seves característiques eren eminentment militars, i que constituïa el punt defensiu més fort i actiu en cas de dificultats. Els possibles dubtes s'esvaeixen definitivament quan comprovem que, tal com ens hem trobat amb la torre de les línies generals, la torre militar de telegrafia òptica de Calella, que començà a funcionar el 1849, és gairebé idèntica a la torre de llevant de Puig Ardina (Porti 1984, p. 101-133).

L'existència a la planta inferior d'un petit forn i d'una possible estructura de magatzem revela la presència de la cuina i molt possiblement també la d'una mena de menjador, on hi faria vida la guarnició. Des de la segona planta s'hi manipulaven els mecanismes de telegrafia. Finalment, el terrat se'ns presenta com el lloc on, a més de trobar-s'hi les llargues estructures del telègraf, s'hi desenvolupaven les principals tasques de guàrdia i vigilància dels encontorns.

La plataforma

Les dues torres s'assenten i molt probablement enfonsen part dels seus fonaments en una plataforma de superfície plana delimitada a tot volt pel fossat. Aquesta superfície presenta en planta una forma de V

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■

amb els braços gruixuts i molt oberts, produïda per la diferent orientació de les torres (fig. 4). La superfície total de la plataforma, inclosa la part ocupada per les dues edificacions, és de 150 metres quadrats.

Ja s'ha vist com les torres es troben situades a sengles vèrtexs de la plataforma. Plegades, ocupen un total de 72 metres quadrats. Gairebé tota la resta de la superfície de la plataforma està conformada per un espai de planta trapezoïdal, lliure d'estructures i totalment planer, que queda entre la paret est de la torre de ponent i la sud-oest de la de llevant, i que es troba delimitat al nord per una barana baixa de pedra que uneix les dues torres allà on aquestes s'apropen més. Finalment, la plataforma també té la funció, mitjançant sengles perllongacions, de sustentar part de les dues pilastres que sostenien els accessos a l'interior de les torres.

És lògic pensar que la construcció de l'esplanada de la plataforma comportà l'anivellament de l'antic cim del turó, per la qual cosa les restes antigues que hi havia en aquella zona és molt probable que s'hagin perdut.

El fossat

Un fossat envolta completament el conjunt. Es tracta d'una rasa excavada a la roca, amb les escletxes i irregularitats de les parets dissimulades i suavitzades mitjançant petits envans i afegits de pedres lligades amb argamassa. En molts punts del seu perímetre, a causa de la inclinació natural del turó, s'hagué d'elevat l'alçada de la paret externa del fossat mitjançant uns murs de 35 cms. de gruix, també constituïts per pedres de tamany divers i argamassa. L'escassa entitat i la descurada construcció d'aquestes darreres estructures s'han traduït en un estat de conservació molt deficient i en enderrocs a vegades d'entitat considerable, cosa que -juntament amb la feréstega vegetació- dificulta el seguiment del perímetre extern del fossat.

La lleugera inclinació de les parets fa que el fossat tingui una secció sensiblement trapezoïdal, amb el fons lleugerament més estret que la seva part superior, a nivell de la plataforma. En aquesta cota, l'amplada del solc, lluny de ser uniforme, oscil·la entre els 3 i els 4'25 metres, atès que les dues parets del fossat rarament discorren paral·leles. La profunditat, en canvi, sembla més homogènia (al voltant dels 2'25 metres), per bé que aquestes mesures no poden ser del tot precises a causa de l'espessa vegetació i de la gran quantitat d'enderrocs que s'hi han anat acumulant al fons, i que l'han emmascarat completament.

El fossat és l'únic lloc on es poden apreciar clarament una sèrie de reformes posteriors al moment d'edificació de les torres. Per una banda, els dos contraforts que apuntalen les parets de la torre de ponent i que s'aboquen directament al fossat inutilitzen sengles espitlleres del pis inferior. Altrament, el contrafort continu que apuntala la de llevant s'ha enderrocat en part, cosa que permet comprovar com el tros de paret que quedava tapat per ell presenta un arrebossat extern idèntic al de la resta de les parets de la torre, revelant així que l'esmentat contrafort hi fou afegit amb posterioritat.

Ara com ara no ens trobem en condicions d'afirmar si aquests apuntalaments (innegablement posteriors a les torres) ens indiquen una construcció tardana del fossat -que, atesa la proximitat dels fonaments de les torres, hauria fet necessari l'aixecament dels contraforts-, o bé si aquestes mesures de seguretat responen a arranjaments o actuacions preventives independents del moment de l'excavació de la fossa.

Tornant al paral·lel de Calella, cal fer constar que les torres de la població costanera no tenen fossat, fet que constitueix una de les diferències més grans envers Puig Ardina. Arribats a aquest punt, potser caldria preguntar-se entorn de la possible existència a Puig Ardina d'un petit conjunt defensiu anterior a les torres, al qual pertangué el fossat. Poden avalar aquesta tesi el fet que la planta irregular i l'estructura del mateix recorden en certa manera les de les fortificacions militars del segle XVIII i que la orientació diferent de les dues torres -al contrari del que passa a Calella, on la seva orientació és idèntica- es veuria condicionada per la preexistència del circuit del fossat que, ja que hi era i per consolidar la defensa de les torres, hom hauria decidit de conservar-lo. No sabem si aquesta decisió comportà una seguretat personal més gran als torrers i a la guarnició, però el que sí podem afirmar és que obligà a construir sengles passos elevats i, més endavant, a apuntalar l'estructura de les torres amb contraforts.

Malauradament, ara com ara no disposem de cap element que ens permeti assegurar l'existència d'aquesta fortificació més antiga, tret del mapa confeccionat l'any 1808 pels serveis topogràfics de les tropes napoleòniques del general St. Cyr, on hi ha dibuixat un petit senyal en forma d'estel al cim de Puig Ardina, del qual en desconeixem la significació, però que sembla que podria indicar l'existència d'algun tipus d'estructura militar. Tanmateix, no deixem de moure'ns del terreny de les hipòtesis.

Puig Ardina i la telegrafia òptica

Malgrat això, és innegable que les torres que actualment es poden veure al cim de Puig Ardina pertanyen al sistema de telegrafia òptica desenvolupat al nostre país a mitjan segle XIX.

Malgrat els molts precedents, alguns dels quals d'antiguitat notable, el sistema de línies de telegrafia òptica començà a desenvolupar-se a França al final del segle XVIII. La primera línia que es posà en funcionament fou la de París-Lille, l'any 1794, i comptava amb 16 estacions. A partir d'aquí, aquest sistema, ideat pel francès C. Chappe, s'anà estenent pels diversos països d'Europa.

A la península el sistema de telegrafia òptica no fou una realitat fins l'any 1844 en què, amb set anys de retard, es començà a executar una Reial Ordre de l'1 de juliol del 1837 que indicava la construcció de línies de telegrafia òptica per tot el territori del regne. Fou acceptat, tant per a les línies militars com per a les generals, el projecte del coronel d'estat major José María Mathé, que fou aplicat amb immediatesa sobre el terreny (Porti 1984, p. 25-31). D'aquí que les torres d'ambdues línies siguin essencialment idèntiques en els seus aspectes formals.

Les torres de Puig Ardina pertanyen a les línies -general i militar- de telegrafia òptica Barcelona-La Jonquera. Sabem que la línia militar entrà en funcionament l'any 1849. De Barcelona a Girona (a la frontera francesa hi arribà una mica més tard) hi havia 14 estacions: Barcelona (Montjuïc), Badalona, Vilassar, Caldetes, Calella, Blanes, la Cuixa Negra (Tordera), Hostalric, Maçanet, Puig Ardina, Santa Coloma, Sant Dalmai, Girona i Sant Miquel (Celrà). Així, veiem que la torre de llevant de Puig Ardina, la militar, es comunicava amb les estacions de Maçanet -possiblement situada al cim del turó de Sant Jordi, on hi ha les restes del castell de Torcafelló i amb el qual hi ha una comunicació visual excel·lent- i de Santa Coloma, de localització de moment desconeguda.

De la línia Barcelona-La Jonquera de telegrafia òptica general, a la qual pertany la torre de ponent de Puig Ardina, en tenim menys informació i en desconeixem les estacions. De forma imprecisa, es pot considerar que entrà en funcionament vers l'any 1850 (Porti 1984, p. 35), és a dir, gairebé d'una forma simultània amb la línia militar. És perfectament possible, doncs, que totes dues línies, a més de seguir un traçat gairebé idèntic, fossin construïdes alhora, encara que no puguem esbrinar si el moment d'inici del seu funcionament també coincideix.

En tot cas, el que sí que és segur és que la vida d'aquestes línies de telegrafia fou poc més que efímera, ja que ben aviat va tenir lloc la

irrupció de la telegrafia elèctrica, molt més segura i pràctica. Se sap que les línies generals de telegrafia òptica Barcelona-La Jonquera funcionaren durant onze anys i les militars sembla que s'abandonaren l'any 1859 (Porti 1984, p. 35 i 118).

Veiem, doncs, que el període de funcionament de les torres de telegrafia òptica de Puig Ardina va ser molt curt. Ara, després de prop d'un segle i mig d'abandonament, les torres -clivellades, foradades i sense sostres ni pisos- resten dempeus de forma precària, bé que amb més fermesa que les de Calella. Potser seria l'hora de plantejar-se seriosament la neteja i la restauració d'aquest testimoni de la nostra història i, en- sems, d'endegar un programa d'excavacions arqueològiques a l'indret. Seria molt trist que, d'aquí pocs anys, per a la coneixença dels vestigis històrics que preserva el turó de Puig Ardina ens haguéssim de lamentar de comptar tan sols amb el testimoni d'aquest article.

Bibliografia

- BAILL, A., M. OLIVA i E. RIPOLL. (1955): «Actividades arqueológicas en Cataluña durante los años 1952 y 1953», *Archivo Español de Arqueología*, XXVIII, p. 166-174.
- BOSCH, A., J.M. LLORENS, M. MATARÓ, J.M. RUEDA i J. TURA (1990): «Estudi preliminar d'uns materials ibèrics del Turó del Castell d'Hostalric», *Quaderns de la Selva*, 3, p. 11-20.
- CASAS, J., J. MERINO i V. SOLER (1991): «El poblat ibèric de Planells i les sitges dels Bordegassos (Sant Mori-Vilopriu)», *Cypsela*, IX, p. 121-139.
- DOMÈNECH, J. (1992): «Blanes, 1850: la torre del Telègraf», *Recull*, 1652, p. 6.
- LINÀS, J. i J. MERINO (1991): «La romanització a la Selva. Noves dades», *Quaderns de la Selva*, 4, p. 17-33.
- MERINO, J., J.M. NOLLA, i M. SANTOS (1992): «El conjunt termal del Puig de Sant Grau (Caldes de Malavella, la Selva). Campanya de 1991», *Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, p. 82-88.
- NOLLA, J.M. i J. CASAS (1984): *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*, C.I.A.G, Girona.
- NOLLA, J.M. i F.J. NIETO (1989): «La importación de ánforas romanas en Cataluña durante el periodo tardo-republicano», *Anfore romane e storia economica: un decennio di ricerche*, Collection de l'École Française de Rome, 114, p. 367-391.

OLIVA, M. (1967-69): «Inventario de los castillos, fortalezas, recintos amurallados, torres de defensa y casas fuertes de la provincia de Gerona», *Revista de Gerona*, 40, 41, 43, 44, 45 i 46.

PERICOT, L. i M. OLIVA (1952): «Actividades de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Gerona en 1952», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, VII, p. 355-364.

PLA CARGOL, J. (1953): *Plazas fuertes y castillos en tierras gerundenses*, Ed. Dalmau Carles Pla, Girona-Madrid.

PORTI, P.F. (1984): *Les torretes de Calella. Un estudi*, Ajuntament de Calella.

VILÀ, M. del V. (1982): «El poblament de la comarca de la Selva en època ibèrica: sistemes defensius», *Ausa*, X, p. 231-238.

Torre de Ponent vista des del SE.

Torre de Llevant vista des del SW.